

„SLUČAJ LAUŠEVIĆ“ – ŽIVOT IZA TRI REDA REŠETAKA

(Žarko Laušević: *Godina prođe, dan nikad*, Novosti, Beograd, 2011)

Poznati mislilac Sioran rekao je da su ga i u filozofiji i u književnosti najviše zanimali *slučajevi*, oni autori koji „idu u katastrofu, kao i oni koji su uspjeli da se izdignu iznad katastrofe“. Neverovatan podatak da u Srbiji postoji knjiga koju je, ako uzmemo u obzir da je prodana u gotovo 200.000 primeraka, za dva meseca pročitao verovatno blizu pola miliona ljudi, mogao bi se objasniti upravo velikim interesovanjem za „slučaj Laušević“. Priče o poznatim ličnostima ili o izuzetnim sudbinama, najčešće upakovane u sladunjave (auto)biografije, kao zagarantovani bestseleri već decenijama preplavljuju tržišta po celom svetu. No, ako su i postojale predrasude da bi Lauševićeva knjiga mogla da bude poput jedne od njih, one su razvejane već prikazivanjem trominutnog snimka koji je kružio internetom uoči prvog izdanja ove knjige. To je bio, pre svega, vešt marketinški potez, jer je neočekivana a dugo željena Lauševićeva pojava u sjajno montiranom snimku, u kombinaciji sa čitanjem najupečatljivijih odlomaka iz knjige koja se najavljuje, bez sumnje tronula mnoge. Predočeno nam je, naime, da ćemo čitati ispovest jednog *ubice* – to je u Lauševićevom slučaju lakše izgovoriti nego *zločinac* ili *kriminalac* – nekada zlatnog dečka jugoslovenskog pozorišta i filma. Čak i za neupućene – više nego primamljivo štivo. Ipak, odmah treba reći, knjiga *Godina prođe, dan nikad* nema ni trunke senzacionalističkog u sebi, kao što nije ni pokušaj amnestiranja zločina ili autorehabilitacije; reč je o knjizi koja uprkos svojoj dnevničkoj formi svojom umetničkom istinom umnogome nadmašuje čak i mnogobrojna dela naše romaneskne produkcije.

U patetičnom i suvišnom pogovoru Manojla Vukotića, urednika „Večernjih novosti“, navodi se, odmah na početku, da je Laušević rukopis svoje knjige prvo ponudio upravo ovoj novinskoj kući. No, nije teško pretpostaviti zašto su baš „Novosti“ njegov izbor. Na finansijsku dobit, ako mu je i bila važna, Laušević nije mogao stoprocentno da računa, ali su sigurna distribucija, transparentna i odlično umrežena prodaja, kao i uigrani marketinški obrasci koje „Novosti“ lako obezbeđuju, bili jedina pouzdana garancija da će njegova knjiga biti dostupna apsolutno svakom, i u najudaljenijem kiosku u državi. A to je ono što je bilo potrebno nekom ko prvi put, posle skoro dve decenije, javno govori o zločinu koji je počinio. Jer ova knjiga je poslednja reč odbrane, koja dolazi sedamnaest godina nakon presude njenom piscu, svojevrstan podnesak sudu javnosti.

U predgovoru Zorana Amara stoji da je Laušević „iz hroničara prerastao u pisca“, što je dobra definicija transformacije koju je rukopis pretrpeo da bi dobio pojedine elemente romanesknog. Da nije reč o nefikcionalnom žanru dnevničke hronike ili memoara, ovo bi

bio dobro osmišljen roman, sa uzbudljivim zapletom, zanimljivom kompozicijom, autentičnim likovima i dijalozima, u kojem se prožimaju ispovedni karakter naracije i misaoni svet glavnog junaka. Činjenice iz autorovog života postale su literarna građa koja će u vidu kratkih zapisa naknadno biti složena u „dnevnik jedne robije“: sećanja iz detinjstva, crtice iz porodične i nacionalne istorije, događanja u pozorištu i oko njega društveno su kontekstualizovana, a ne beži se ni od direktnih aluzija na politički primitivizam, šovinistička divljanja i ostale nuspojave nezaustavljive kolektivne psihoze s početka devedesetih. Slike iz prošlosti smenjuju se sa gotovo svakodnevnim refleksijama o najznačajnijim životnim i etičkim pitanjima čoveka koji čeka presudu zbog dvostrukog ubistva. Ponekad je to neprijatan dijalog sa samim sobom, pre *ruganje sa dušom* nego razgovor sa njom. Vijugavi tok naracije, prateći asocijativni tok misli, zalazi u rukavce svesti koja se grči i previja usled stalnih preispitivanja, iz apatije se povremeno beži u humor ili ironiju, ali dirljiv i iskren ispovedni ton ove knjige ne pokazuje malodušnog cinika već kontemplativnog i hrabrog čoveka koji se trudi da održi prisebnost u uslovima neprijatne neizvesnosti, u košmaru koji traje koliko i „noć koja se nikad nije završila“ u tom „tragičeskom zbitiju s konca dvadesetog vijeka“.

I dok je, u neljudskim uslovima suživota ljudi i insekata, u društvu zatvorenika od kojih nijedan nije pokazao kajanje zbog svog zločina, svakodnevnim beleženjem osećanja i misli pružao otpor privikavanju na zatvorsku rutinu, s one strane rešetaka stizale su mu nepotpune i nejasne vesti o njegovom *slučaju*. Dovoljno je podsetiti se mnogobrojnih novinskih naslova koji su u ono doba pratili suđenje braći Laušević da bi se uvidelo u kojoj meri su oni bili žrtve nezajažljive medijske gladi za prvoklasnom senzacijom, ali i bolesnog čaršijskog sadizma, perverznog seirenja nad nečijim padom. Štaviše, u atmosferi linča koja se stvarala u podgoričkoj sudnici, s jedne strane omeđenoj gotovo rudimentarnom plemenskom svešču koja neuvijeno poziva na krvnu osvetu, a s druge strane kriminalnim miljeom s početka devedesetih, nimalo ne čudi što je sve moralo rezultirati neizdrživim pritiscima na sudiju nedoraslog zadatku i što se suđenje u jednom momentu pretvorilo u farsu. Ipak, to gorko osećanje neslobode zbog nemoći da se utiče na sopstvenu sudbinu nije isključivo posledica Lauševićeve višemesečne utamničenosti već mnogo više od toga – to je poimanje sopstvene egzistencije kao života iza „tri reda rešetaka“, što je u osnovi pojednostavljeno egzistencijalističko shvatanje ljudskog trajanja kao „bačenosti“ u život:

„Računam nešto, evo trenutno izdržavam trostruku robiju.

Prva, pomenuta, hajde recimo i ne mora biti toliko osveščena u našim glavama, mada čovek vremenom shvati da život i nije ništa drugo do izdržavanje neke doživotne robije.

Kad imaš takvu sreću da se još i rodiš u zemlji kao što je ova i koju je svet opasao bodljivom žicom, onda se mora priznati da se radi o dvostrukoj kazni.

Idemo dalje, pa ćemo se približiti našem slučaju. Osuđeni na rođenje u osuđenoj i zatvorenoj zemlji, mi smo, eto vođeni *tajnom rukom smjeloga slučaja*, uspeli da zaslužimo i ovaj zatvor.

Sve skupa – tri reda rešetaka!“

To osećanje teskobe pojačano je nepodnošljivom spoznajom da se obreo u svetu u kojem mu sudbina zavisi od elokventnosti advokata i njihovih veza (i braniočevih i tužiočevih) ili, što je još strašnije, od tumačenja psihijatrijskog tima koji treba da odluči o stepenu

njegove uračunljivosti u trenutku činjenja zločina. Posmatrano iz ugla Lauševića-zatvorenika, inteligentnog i obrazovanog čoveka koji celu situaciju u početku pokušava da sagleda trezveno i bez ostrašćenosti da bi vremenom tonuo u cinizam, ti eksperti u belim mantilima ili skupim odelima, bez iole saosećanja prema osuđenima, zaljubljeni u svoju moć da odlučuju o tuđim sudbinama, u stvari su obični klovnovi i – ispostaviće se – kukavice i šarlatani, koji su svi zajedno značajno doprineli tome da suđenje postane farsa. Autor rasrinkava taj svet samozadovoljnih psihijatarata, i sa jetkom ironijom govori o jednoj ekspertizi koja je, čini se, htela da prikaže Lauševića kao slabog čoveka, nemoćnog da se bori sa atavističkim nagonima te je, eto, baš njemu sudbina namenila ulogu tragičara. To je bio pucanj u istoriju – poigrava se Laušević ovom idejom, karikirajući nalaze jednog psihijatra – ne u nesrećne žrtve ispred podgoričkog noćnog kluba.

„Dr Mamurni je otkrio:

1. Da sam vrištao te noći i
2. Da sam se te noći oslobađao najranijih strahova.

Šta lekari, psihijatri, mogu znati o zlu, o krvi, o strahu? Jesu li doživeli takvo zlo, takav strah? Oni porede ono što vide u mojim očima, što čuju iz mojih ustiju, sa onim što su čitali u knjigama. Strah je nepostojanje vremena. Strah je odsustvo bola. Strah je bez oblika.

Strah postoji pre i posle. Između pre i posle je životinja. Pre i posle si samo čovek.

[...] Oni su naučili sve o strahu. Oni se više nikada ne mogu uplašiti. Ja nisam učio kada je trebalo. Sad ne vredi, sad je kasno. Oni su studirali strah tolike godine, a ja sam se bojao samo nekoliko trenutaka kao životinja. Između *pre* i *posle*.

I onda sam se oslobodio straha. Vekovnog straha. Strah mojih predaka, njihovo smerno mirenje sa nasiljem, isurelo je, eruptivno oslobađajući se kao čir koji je pukao šikljajući kroz cev mog pištolja, te poslednje julske noći, 1993. godine. Tada su, u ime praiskonske vertikale, raspakovani svi nagomilani strahovi i uzmicanja, progovorili i oslobodili se kroz tu jednu cev, tog jednog minuta. Kao što kroz penis struji život vertikale, kroz ovu cev je potekao vekovima gušeni ustuk pred smrću te iste vertikale.

Iza mene se tiska povorka mojih pradedova koji pred rimskim legionarima, pred slovenskim kneževima, turskimagama, pred srpsko-crnogorskim, hrvatskim, nemačkim, talijanskim dželatima pognuto stoje u redu čekajući malj u glavu ispred velike rupe u istoriji. Treba se produžiti. Ne podići glas. Ne usprotiviti se. Ne uzvratiti.

Ja sam te noći pucao, iz bezobzirne osvete, u sve one koju su vekovima tucali u glavu moje dedove i silovali moje babe...”

U jezičko-stilskoj ravni dela, ako prenebregnemo izostanak lektorskih intervencija (što se, možda, može opravdati željom da se poštuje forma dnevničkih zapisa), prepoznaje se bogata misaona slojevitost, sentencioznost iskaza, i autorovih i pojedinih ličnosti/likova, osećanje za dramsku napetost, zanimljiva poređenja, srećno nađena u čestom traganju za analogijama sa zatvorskim životom, uz povremene filozofsko-literarne reminiscencije koje pokazuju solidno autorovo obrazovanje. Paralele sa delima pojedinih pisaca prirodno se nameću u atmosferi zatvorske dokolice prožete iščekivanjem, neizvesnošću i strepnjom: te aluzije prepoznajemo u beketovskim dijalozima pojedinih zatvorenika, u nemom *mersoovskom* posmatranju veštačenja, kojim kao da se Lauševiću namerava suditi i zbog nasilničkih filmskih uloga, kao i u drugim prepoznatljivim toposima najkarakterističnijih dela

filozofije ili teatra apsurdna. Taj apsurd kao da se sa stranica pomenutih knjiga prelio u stvarnost. Jer, saznajemo na poslednjoj stranici ovog „dnevnika“, nakon 455 dana provedenih u beogradskom i spuškom zatvoru, Žarko Laušević je proglašen krivim zbog prekoračenja nužne samoodbrane, kada je ispalivši 13 metaka ubio dve osobe i teško ranio jednu, i biva osuđen na 15 godina zatvora. Istog dana saznaje da je kriv i za jednu trudnoću.

Da li je Lauševićeva knjiga književni događaj? Jeste, jer je delo autentičnog umetnika koji do sada nije bio pisac, a ovom knjigom je pokazao da je i to postao. *Godina prođe, dan nikada* je potresna i duboko iskrena ispovest, hrabar pokušaj svođenja računa sa samim sobom, unutrašnji autoportret intelektualca koji je prošao strašan put od lovorika do zatvorske samice.

Laušević vešto izbegava patetiku, ne traži sažaljenje već, ponirući u sebe i ne štedeći se na tom putu samospoznavanja, traga za istinom. Ono što je našao tamo – na dnu sebe – nije sakrio od čitalaca. Velika vrednost ovog dela je i u tome što je posredstvom svog pripovedačkog dara Laušević učinio da se ovaj „dnevnik“ čita kao roman, za šta nije dovoljan život uzbudljiviji od fikcije, kakav je njegov svakako bio. Stoga treba mnogo očekivati i od nastavka ove knjige. Ovom prvom pokušao je da se oslobodi ogromnog balasta neizgovorene reči. I uspeo je da se „izdigne iznad katastrofe“.